

Titel: Notesbog 8

Citation: "Notesbog 8", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K19*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Jette Knudsen; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2001 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-not8-kom-shoot-id40c1473d-0aca-4ca0-8b4c-2b70771795e2.pdf> (tilgået 30. juni 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K19

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden. [Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **De vita. E vita** : lat. 'Om et liv. Af et liv'. – Efter 29. sept. 1841 at have forsvaret sin magisterafhandling brød SK 11. el. 18. okt. forlovelsen med Regine Olsen (225,28) og rejste 25. okt. til Berlin.

I trykt udgave: Bind 19 side 223 linje 1

◀ **Du siger, »hvad ... mig selv«** : sigter formentlig til den brudte forlovelse og er måske en replik af SKs broder, P.C. Kierkegaard, el. ven, Emil Boesen, der sammen fulgte SK ombord på dampskibet (225,21) ved Toldboden (se kort 2, G3). Jf. P.C. Kierkegaards dagbog, NKS 2656, 4°, bd. 1, s. 118.

I trykt udgave: Bind 19 side 225 linje 1

◀ **jeg har tabt, i Mskers Øine mit ridderlige Ord** : nemlig ved at bryde en forlovelse.

I trykt udgave: Bind 19 side 225 linje 16

◀ **i en Kahyt rystet af et Damskibs Dobbeltbevægelser** : »Det kongl. preussiske nye Post-Dampskib 'Königin Elisabeth' afgaaer til Ystad og Stralsund paa Mandag-Formiddag Kl. 11«, *Kjøbenhavns kongelig alene privilegerede Adressecomptoirs Efterretninger* (forkortet *Adresseavisen*) fredag 22. okt. 1841, nr. 248. Jf. også »Dagsliste, (...) Mandagen, den 25de October« i *Dagen* 23. okt. 1841, nr. 248: » – Kl. 11 Form. Afgaaer Dampskibet 'Königin Elisabeth' til Ystad og Stralsund.« – Normalt varede overfarten o. et døgn, og således ville SK planmæssigt ankomme til Stralsund om formiddagen den 26. okt. 1841, jf. *Stralsundische Zeitung* den 28. okt. 1841, nr. 129: »Stralsund, den 26. Octbr. 1841. / Mit dem Königl. Preuß. Dampfschiffe *Königin Elisabeth*, Führer: Capt. *Klickow*, sind heute ankommen: / I. Von Kopenhagen: Se. Exellenz der Königl. Großbritannische Minister am Königl. Dänischen Hofe, Hr. *H.W.W. Wynn* nebst Frau Gemahlin, Fräulein Nichte u. Dienstboten. Hr. Magister *Aaby-Kierkeyoord*. Hr. Violoncellist *Giovanni di Dio*. Zimmermann *Hansen*, Zimmermann *Holm*. Müllergeselle *Jansen*. / II. Von Ystad: Der Königl. Preuß. Minister am Königl. Schwed. Hofe, Hr. Baron v. *Brokhausen* nebst 2 Bedienten. Hr. Baron v. *d. Rek* nebst 2 Bedienten. Hr. Studiosus *Meister*. Hr. Studiosus *Niekisch*. Hr. Schiffs-Capt. *Thiel*. Hr. Graf *Wachtmeister* nebst Bedienten. Hr. Kaufm. *Israel*. Hr. *Eyting*. Schäfer *Kitzing* nebst Frau und 5 Kindern.«

I trykt udgave: Bind 19 side 225 linje 21

◀ **Nu hvi gnider Du ... Lynets Blink** : med enkelte afvigelser i interpunktion et ordret citat fra Adam Oehlenschlägers lystspil *Aladdin, eller den forunderlige Lampe*, i *Poetiske Skrifter* bd. 1-2, Kbh. 1805, ktl. 1597-1598; bd. 2, s. 273f. Versene siges af »Lampens Aand« til den onde Noureddin, der endelig er kommet i besiddelse af den eftertragtede lampe; tidligere i lystspillet har ånden reageret med næsten enslydende vers, da Aladdins moder, Morgiane, gnider på lampen, s. 139.

I trykt udgave: Bind 19 side 225 linje 24

◀ **Ikke jeg alene ... knyttet i Dig** : I umiddelbar fortsættelse af sine ord til Morgiane (se foregående kommentar) siger »Lampens Aand« til hende: »Ikke jeg allene, Frue! men hver anden Lampens Aand, / Bukker sine Knæe og lyder den, som Lampen har i Haand«, s. 139; stort set enslydende er åndens ord til Noureddin, s. 274. Da Noureddin tidligere i lystspillet sender Aladdin ned i en underjordisk hule for at hente den forunderlige lampe, giver han ham en ring på fingeren til beskyttelse; ved sin tilbagekomst vil Aladdin ikke give lampen til Noureddin, som derfor lader ham spærre inde i hulen, men i sin fortvivlelse kommer Aladdin til at støde ringen mod klippen; straks viser »Ringens Aand« sig og siger: »Herre! hvad vil du mig? / See! jeg maa lyde dig. / Ringen er i din Haand, / Du byder Ringens Aand. / Ey er det mig, som maa / Ene tilrede staae. / Alle de Slaver, som / Hylde dens Helligdom, / Knæle til dyben Jord, / Lystre dit Magtens Ord«, s. 133. – **min R.:** »Min Regine!«, SKs indledningsformular i sine breve til Regine Olsen under deres forlovelse 10. sept. 1840 til 11. el. 18. okt. 1841 (jf. kommentaren til notesbog 15:4, SKS 19, 435,36, og B&A bd. 1, s. 47-69, især brev af 28. okt. 1840, som SK tænker sig bragt af »Ringens Aand«, s. 52.

I trykt udgave: Bind 19 side 225 linje 28

◀ **bragte jeg Dig ikke selv den Ring, jeg lystrer** : enten en allusion til den ring, som SK gav Regine Olsen, og som hun bar under deres forlovelse, el. til den ring, som han selv bar, men forgæves sendte hende retur 11. aug. 1841, hvorefter han selv to måneder senere bragte hende den, da han definitivt brød forlovelsen, jf. notesbog 15:4, SKS 19, 435,16-35, samt kommentarerne hertil.

I trykt udgave: Bind 19 side 225 linje 36

◀ **Naar Maanen saaledes reflekterer sig i Havet** : formentlig i Østersøen natten ml. 25. og 26. okt. 1841; der var fuldmåne 30. okt.

I trykt udgave: Bind 19 side 226 linje 19

◀ **man har kaldet Havet Alts Moder** : Hvis der sigtes til et fast udtryk, har dette ikke kunnet identificeres.

Inden for naturfilosofien var det alm. – som fx Henrich Steffens – at mene, at det skabte liv oprindeligt var opstået i »Vand, – det Element, hvilket synes at indeholde Spiren til alle den producerende Naturs Udkast«, *Indledning til filosofiske Forelæsninger*, Kbh. 1803, s. 80.

I trykt udgave: Bind 19 side 226 linje 22

◀ **en velbekendt Byes Kringelkroge** : sigter til København, der – begrænset af voldene – havde et areal på o. 4,5 km², og som ved folketællingen 1. feb. 1840 havde 120.819 beboere; til sammenligning strakte Berlin sig over o. 30 km² og havde samme år 329.000 beboere.

I trykt udgave: Bind 19 side 226 linje 28

◀ **her i Berlin** : SK ankom formentlig til Berlin (hoved- og kongelig residensstad i den preussiske stat, beliggende i provinsen Brandenburg) den 27. okt. efter at have kørt med diligence fra Stralsund; han indlogerede sig på adressen »Mittelstraße N° 61 / eine Treppe hoch« (*B&A* bd. 1, s. 72f.), men efter problemer med værten flyttede han inden nytår til adressen »Jägerstraße N° 57 eine Treppe hoch« (*B&A* bd. 1, s. 91). Jf. også kommentarerne til journal JJ:109, SKS 18, 175,27 og 175,35.

I trykt udgave: Bind 19 side 227 linje 2

◀ **Man siger Kjærlighed gjør blind** : jf. ordsproget »Kiærlighed er blind«, nr. 1427 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld*, Kbh. 1845, ktl. 1549, s. 54. Også optegnet som nr. 4659 i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 1, s. 519.

I trykt udgave: Bind 19 side 227 linje 9

◀ **den Pige ... at kalde min** : 225,28. Sml. et udateret brev til Regine, hvor SK – formentlig i nov. 1840 – skriver: »thi i Sandhed, har jeg noget Øieblik tvivlet om, at jeg turde kalde Dig 'min' (Du veed, hvor meget jeg forbinder med dette Udtryk, Du veed det, Du, som selv har skrevet, at Dit Liv var *afsluttet* med mig, hvis jeg skulde skilles fra Dig, o saa lad det da være *indesluttet* i mig saa længe vi ere forenede, thi først da ere vi egl. *forenede*) da er der intet Øieblik, jeg har tvivlet om, nei jeg skriver det af min Sjæls inderste Overbeviisning, ja end ikke i den mørkeste Afkrog af Verden skal jeg tvivle om, at jeg er Din / Din for evig / S.K.«, *B&A* bd. 1, s. 55.

I trykt udgave: Bind 19 side 228 linje 1

◀ **slige Dyder er glimrende Laster** : allusion til talemåde fra middelalderen: 'Virtutes paganorum splendida vitia', lat. 'hedningernes dyder er glimrende laster'. Jf. journaloptegnelsen AA:18, SKS 17, 35,6, og se kommentaren dertil.

I trykt udgave: Bind 19 side 228 linje 4

◀ **fra det Øieblik ... altfor tidlig** : sml. notesbog 15:4, hvor SK i 1849 – med reference til forlovelsen den 10. sept. 1840 – erindrer, at allerede »anden Dagen saae jeg, at jeg havde grebet fejl«, SKS 19, 434,13.

I trykt udgave: Bind 19 side 228 linje 13

◀ **jeg har gjort Uret ... jeg lider** : Hvis lidelsen var somatisk, burde SK også if. loven oplyse sin forlovede om sin sygdom, jf. *Kong Christian den Femtes Danske Lov af det luridiske Fakultet giennemset*, udg. af Bærens, Kbh. 1797 [1683], 3. bog, kap. 16, § 14, stk. 7: »Om nogen for [før] Trolovelsen havde nogen hemmelig Sygdom, som Spedalskhed, faldende Sot [epilepsi], eller nogen anden slig besmittelig Syge, og ikke den aabenbarede, da maae han, eller hun, blive hveranden qvit, om de det begiere.«

I trykt udgave: Bind 19 side 228 linje 31

◀ **hendes eneste Ønske ... Familien bønfalder mig** : jf. notesbog 15:4 fra 1849, hvor SK skriver, at Regines fader, samme dag som SK havde brudt forlovelsen, bad ham om blive hos Regine (225,28), da han pga. hendes fortvivlelse frygtede for hendes helbred, SKS 19, 436,3-7.

I trykt udgave: Bind 19 side 229 linje 17

◀ **bringe hende til at troe ... letsindigt Msk.** : I notesbog 15:9 fra 1849 skriver SK om bruddet med Regine Olsen, »at hun selv sagde, at hvis jeg kunde overbevise hende om, at jeg var en Skurk, vilde hun let finde sig i det Hele«, SKS 19, 440,15. Han husker desuden i notesbog 15:4, at han efter bruddet havde tilbragt nætterne grædende i sin seng, hvorfor hans broder, Peter Christian, havde sagt: »at han vilde gaae ned til Familien og vise Dem, at jeg ikke var en Skurk. Jeg sagde: gjør Du det, jager jeg Dig en Kugle gennem Hovedet«, SKS 19, 436,23. Jf. også SKs brev til Emil Boesen af 31. okt. 1841, hvor han fortæller, at professor F.C. Sibbern dagen før hans afrejse til Berlin havde meddelt Peter Christian, at han anså SK for et

egoistisk og forfængeligt menneske: »Formodl. har Sibb. talt med Familien. Jeg vilde blot ønske, at han ogsaa havde talt med hende, thi saa havde jeg jo opnaaet min Hensigt«, *B&A* bd. 1, s. 71.

I trykt udgave: Bind 19 side 229 linje 20

◀ **taler man om, at jordisk Kjærlighed gjør Een veltalende** : Hvis der sigtes til en talemåde, har denne ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 19 side 229 linje 27

◀ **da at ende mit unge Liv** : jf. Not8:13 om at »vendte jeg tilbage til hende - for derpaa at ende mit Liv«, *SKS* 19, 228,4. SK var da 28 år.

I trykt udgave: Bind 19 side 231 linje 4

◀ **jeg var en Bedrager** : jf. Not8:15 og 229,20.

I trykt udgave: Bind 19 side 231 linje 10

◀ **for Gud er alt muligt** : jf. Matt 19,26, hvor Jesus siger: »for Mennesker er dette umuligt, men for Gud ere alle Ting mulige« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 231 linje 13

◀ **at friste Gud** : jf. fx artiklen »Versuchen«, § 3, i *M. Gottfried Büchner's biblische Real- und Verbal- Hand-Concordanz oder Exegetisch-homiletisches Lexicon* bd. 1-2 (med fortsat paginering), 6. udg. ved H.L. Heubner, Halle 1837-1840 [1740], ktl. 79; bd. 2, 1837, s. 1356f. Her hedder det, at menneskene frister Gud, »wenn diese aus Mißtrauen und Reizungen des Fleisches GOTTes Wort, seine Verheißungen, Befehle, Drohungen, Güte, Allmacht und Alwissenheit in Zweifel ziehen, und freventlich Beweis davon verlangen; ja ihm deshalb mit Murren Zeit, Art und Weise vorzuschreiben sich unterstehen. Es geschieht 1) durch fresches Sündigen, wo man es darauf ankommen läßt, ob GOTT strafen werde. 2) Durch tollkühnes, erheitziges, sich in Gefahren wagen ohne Beruf, wo man auf GOTTes Schutz hofft.«

I trykt udgave: Bind 19 side 231 linje 14

◀ **saa var den hele Sag en Smørrebrød** : dvs. en let sag; talemåde, bl.a. optegnet i C. Molbech *Dansk Ordbog* bd. 1-2, Kbh. 1833, ktl. 1032; bd. 2, s. 374, sp. 1.

I trykt udgave: Bind 19 side 231 linje 18

◀ **mine Breve vil jeg vaage over** : sigter formentlig til SKs fortrolige breve fra Berlin til vennen Emil Boesen af 31. okt. 1841 (*B&A* bd. 1, s. 71-72) og 16. nov. 1841 (*B&A* bd. 1, s. 73-75).

I trykt udgave: Bind 19 side 231 linje 26

◀ **nede paa Gaden** : formentlig i Mittelstraße (227,2). Der kan dog også være tale om enten Jägerstraße el. Charlottenstraße, da SK efter at være flyttet fra sin første vært boede på hjørnet af disse gader, hvor han lejede hele lejligheden på 1. sal hos apoteker Lange, der fra 1840 havde drevet »König-Salomo-Apotheke« i stueetagen på samme adresse, jf. *Adreß-Kalender für die königlich Haupt- und Residenz-Städte Berlin und Potsdam, desgleichen für Brandenburg, Charlottenburg, Frankfurt, Neu-Ruppin, Oranienburg, Prenzlau, Schwedt und Spandaw*, Berlin 1842, s. 364.

I trykt udgave: Bind 19 side 231 linje 31

◀ **Jeg tænker ... i Maaneskin ombord paa Skibet** : 225,21 og 226,19. - **Finlapperne**: finne el. person fra Finmarken i Norge.

I trykt udgave: Bind 19 side 231 linje 34

◀ **i Nærheden af det Huus ... en Kirke** : Regine Olsen boede hos sine forældre i Nye-Børs, matrikel nr. 66 (jf. notesbog 15:4, *SKS* 19, 433,20, samt kommentaren hertil), i en nu nedrevet ejendom, som man kaldte »De sex Søstre«, ml. Børsen og Knippelsbro (se kort 2, C2-3). På den modsatte side af kanalen mod NV lå Holmens Kirke (se kort 2, C3).

I trykt udgave: Bind 19 side 232 linje 1

◀ **dersom hun ønskede den, min hele Formue stod til hendes Tjeneste** : sml. brev til Emil Boesen af 16. nov. 1841, hvor SK skriver, »at jeg med Glæde skulde nedlægge min Formue heel og holden i hendes Hænder, hvis hun ønskede det«, *B&A* bd. 1, s. 74. - **min hele Formue**: SKs fader døde i 1838 og efterlod sig

en formue, der i 1839 blev opgjort til o. 125.000 rigsdaler, og som SK og hans broder arvede (jf. F. Brandt og E. Thorkelin *Søren Kierkegaard og pengene*, 2. udg., Kbh. 1993 [1935], s. 67); i 1841 har SKs personlige formue derfor næppe udgjort under 50.000 rigsdaler, en betragtelig sum, da fx en dommer i Hof- og Stadsretten i København havde 1.200-1.800 rigsdaler og en håndværkssvend o. 200 rigsdaler i årsløn, mens man regnede 400 rigsdaler for nok til at forsørge en familie.

I trykt udgave: Bind 19 side 232 linje 10

◀ **Efter Aftale sender jeg Dig herved den Blomst tilbage ... blev den opelsket** : sml. et udateret brev til Regine Olsen med reference til en gave, en brevtaske, som hun formentlig netop har givet ham til hans fødselsdag, 5. maj 1841: »Jeg sender Dig hermed en Rose, den har ikke som Din Gave under mine Hænder udfoldet sig i al sin Glands; men den er visnet under mine Hænder; jeg har ikke været som Du et glad Vidne til, hvorledes Alt udfoldede sig, jeg har været et veemodigt Vidne til, hvorledes den mere og mere svandt hen; jeg har seet den lide; den tabte Duften, dens Hoved blev mat, dens Blade bøiede sig i Dødens Strid, dens Rødme svandt hen, dens friske Stengel fortørredes; den glemte sin Herlighed, den troede sig glemt, og den vidste ikke, at Du bevarede Erindringen om den, den vidste ikke, at jeg bestandig kom den ihu, den vidste ikke, at vi begge forenede bevarede dens Minde – I Sandhed dersom den havde vidst det, da var den levet op igjen af Glæde, og naar dens Tid atter var kommen, da vilde den blot have haft et Ønske, og dette Ønske efterkommer jeg herved, den vilde ønske, at den maatte blive hos Dig; thi den vilde sige: Du saae mig daglig, og om jeg end takker Dig for, at Du ikke glemte mig, saa forundrer det mig dog ikke, men hun saae mig ikke og dog glemte hun mig ikke. Saa efterkommer jeg da herved dens sidste Villie, den vender tilbage til Dig, som den oprindeligt tilhørte Dig«, *B&A* bd. 1, s. 67.

I trykt udgave: Bind 19 side 232 linje 21

◀ **dog maa jeg ... en Bedrager** : jf. Not8:15 og 229,20.

I trykt udgave: Bind 19 side 233 linje 10

◀ **de udvortes Anfægtelser af Msk. som vil trænge ind paa mig, agter jeg ikke stort** : sigter enten til dem, der – som Regines far (229,17) – ville bevæge SK til at vende tilbage til Regine, el. til dem, der – som Sibbern (229,20) – nedgjorde SK for ikke at gøre det, jf. SKs reaktion i brev til Emil Boesen af 16. nov. 1841 – »Lad Byen snakke«, *B&A* bd. 1, s. 74 – og i brev til pastor P.J. Spang af 18. nov. 1841, hvor han om årsagen til sin rejse skriver, at dersom »der ikke havde været andre Ting, der havde bestemt mig, saa var jeg ikke reist, jeg er ikke vant til at gaee afveien for et Opløb«, *B&A* bd. 1, s. 76.

I trykt udgave: Bind 19 side 233 linje 14

◀ **idag** : senest 22. nov. 1841, jf. Not8:33 og 235,9.

I trykt udgave: Bind 19 side 233 linje 32

◀ **et Brev til Hjemmet, der skulde trykkes** : dvs. et brev stilet til Regines hjem i Nye-Børs, matrikel nr. 66 (232,1), dog ikke således adresseret, men trykt anonymt i en københavnsk avis. Især i *Adresseavisen* (225,21) lod private indrykke anonyme breve, hvilket bl.a. afspejles i samtidens noveller, hvor fx en frier, der er faldet i unåde hos den elskedes familie, må henvende sig således, jf. Thomasine Gyllembourg *Familien Polonius*, Kbh. 1827.

I trykt udgave: Bind 19 side 234 linje 1

◀ **Min R** : 225,28.

I trykt udgave: Bind 19 side 234 linje 3

◀ **jeg turde digte ... overtale mig dertil** : sml. Not8:18 og brev til Emil Boesen af 16. nov. 1841, hvor SK bl.a. skriver: »Jeg digter hende ikke jeg erindrer hende ikke, men jeg kalder mig til Regnskab. Her er min Grændse. Jeg kan digte Alt troer jeg, men hvor der er Tale om Pligt, Forpligtelse, Ansvar, Skyld etc. der kan og der vil jeg ikke digte. Havde hun hævet Forbindelsen med mig, ja da skulde min Sjæl snart have kjørt Glemselens Plov over hende, hun skulde have tjent mig som andre før hende har gjort det – men nu, nu tjener jeg hende«, *B&A* bd. 1, s. 74.

I trykt udgave: Bind 19 side 234 linje 20

◀ **Prokurator** : sagfører; person, som fører sager for andre el. 'går i rette for andre', burde if. Chr. V's Danske Lov være god, oprigtig og uberygtet (1. bog, kap. 9, § 8), men blev i almindelighed udskældt for at bøje loven af hensyn til klientens sag og sin egen indtjening.

I trykt udgave: Bind 19 side 235 linje 2

◀ **Til Afskeed ... at erindre hende** : jf. notesbog 15:4, hvor SK i 1849 om bruddet med Regine den 11. el. 18. okt. 1841 skriver: »Hun sagde: lov at tænke paa mig. Det gjorde jeg«, SKS 19, 436,17.

I trykt udgave: Bind 19 side 235 linje 3

◀ **hørt Schellings 2den Time** : den 22. nov. 1841. – Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854), ty. filosof, studerede i 1790-95 filosofi og teologi i Tübingen sammen med Hegel (237,21), blev i 1798 ekstraordinær prof. i Jena, i 1803 ordinær prof. i Würzburg, underviste ved universitetet i Erlangen fra 1820 til 1827, da han blev prof. i München. Herfra blev han i 1841 – som modvægt til venstrehegelianismen – kaldet til universitetet i Berlin, hvor han fra 15. nov. til 18. marts 1842 holdt forelæsninger over åbenbaringsens filosofi. SK fulgte forelæsningerne og tog referater fra dem frem til 3. feb. 1842, jf. tekstredegørelsen til notesbog 11, SKS K19, 415-418.

I trykt udgave: Bind 19 side 235 linje 9

◀ **»Virkelighed« om Philosophiens Forhold til Virkelighed** : jf. SKs referat fra 2. time i notesbog 11:2, SKS 19, 305,16.

I trykt udgave: Bind 19 side 235 linje 12

◀ **da sprang Tankens Foster ... i Elisabeth** : sigter til Luk 1,41, hvor Elisabeth, der venter sig Johannes Døber, får besøg af Maria, som forinden er blevet bebudet, at hun skal føde Guds søn: »Og det begav sig, der Elisabeth hørte Mariæ Hilsen, sprang Fosteret i hendes Liv; og Elisabeth blev fyldt med den Hellig Aand« (NT-1819), jf. v. 44: »Thi see, der din Hilsens Røst kom mig til Øren, sprang Fosteret i mit Liv med Fryd« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 235 linje 13

◀ **at være troe over Lidet (...) det Pund, der betroedes mig** : spiller på Jesu lignelse om de betroede pund, Luk 19,11-27, hvor en herre giver sine tjenere hver et pund og byder dem at investere det, mens han er bortrejst; ved hjemkomsten lader han sine tjenere kalde, jf. v. 16-17: »Da traadte den første frem, og sagde: Herre, dit Pund haver forhvervet ti Pund. Og han sagde til ham: vel, du gode Tiener! efterdi du haver været tro i det Lidet, skal du have Magt over ti Stæder« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 236 linje 7

◀ **dersom Du tabte ... Din Sjæl** : spiller på Matt 16,26: »Thi hvad gavner det Mennesket, om han vinder den ganske Verden, men tager Skade paa sin Siel?« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 236 linje 12

◀ **Min** : 225,28 og 228,1

I trykt udgave: Bind 19 side 236 linje 26

◀ **Salomo siger ... et sødt Kys** : sigter til Ordsp 24,26: »Man skal kysse Læberne paa den, som svarer rette Ord« (NT-1819). Jf. *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des alten und neuen Testaments, nach der deutschen Uebersetzung D. Martin Luthers*, Karlsruhe og Leipzig 1836, ktl. 3, der har: »Eine richtige Antwort ist wie ein lieblicher Kuß.« – Ordsprogenes Bog er i den kirkelige tradition blevet tillagt kong Salomo og bar derfor også betegnelsen »Die Sprüche Salomons« i den nævnte ty. overs. og »Salomo Ordsprog« i *Biblia, det er: den ganske Hellige Skriffs Bøger*, Kbh. 1830, ktl. 7.

I trykt udgave: Bind 19 side 236 linje 27

◀ **Din** : I sine breve til Regine Olsen under deres forlovelse underskrev SK sig som regel »Din S.K.«, »Din for evig« el. »Din for evig / S.K.« (225,28 og 228,1).

I trykt udgave: Bind 19 side 236 linje 33

◀ **Evangeliet om den barmhjertige Samaritan** : sigter til Jesu lignelse om den barmhjertige samaritaner, der i modsætning til en præst og en levit hjælper en mand, der er blevet overfaldet af røvere, jf. Luk 10,25-37, evangeliet på 13. søndag efter trinitatis.

I trykt udgave: Bind 19 side 237 linje 2

◀ **han siger: hvo var hans Næste** : Jesus fortæller lignelsen til en lovkyndig, der nok ved, at han if. loven skal elske sin næste som sig selv, men spidsfindigt spørger ham, Luk 10,29: »hvo [hvem] er da min Næste?« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 237 linje 8

◀ **Svaret er: den, der gjorde vel mod ham** : Efter at have fortalt lignelsen spørger Jesus den lovkyndige om, hvem der var den overfaldnes næste, og han svarer, Luk 10,37: »den, som gjorde Barmhertighed imod ham« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 237 linje 9

◀ **Kraftmaaler** : apparat til måling af en fysisk kraft, især som forlystelse til måling af muskelstyrke.

I trykt udgave: Bind 19 side 237 linje 14

◀ **Jonas Olsen ... har hadet** : Regines ældre broder, Jonas Christian Olsen (1816-1902), 1837 immatrikuleret ved Københavns Universitet, hvor han 1842 bestod teologisk embedseksamen; hans billet – lille brev, som typisk blev befordret af en tjener el. af fodposten – er ikke bevaret.

I trykt udgave: Bind 19 side 237 linje 16

◀ **Hegel (...) i »Æsth.« ... består** : med enkelte ortografiske afvigelser ordret citat fra G.W.F. Hegel *Vorlesungen über die Aesthetik*, udg. af H.G. Hotho, bd. 1-3, Berlin 1835-38, ktl. 1384-1386, i *Hegel's Werke* (se nedenfor) bd. 10,1-3 (*Jub.* bd. 12-14); bd. 10,3 (*Jub.* bd. 14), s. 362. – **Hegel**: Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), ty. filosof, 1801-06 privatdocent (ekstraordinær prof.) i Jena, 1816-18 prof. i Heidelberg og fra 1818 til sin død prof. i Berlin. SK havde i sit bibliotek en række separatudgaver af *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* bd. 1-18, Berlin 1832-45 (forkortet *Hegel's Werke*).

I trykt udgave: Bind 19 side 237 linje 21

◀ **D. Juan** : Mozarts berømte opera *Il dissoluto punito ossia Il Don Giovanni* (i Danmark og Tyskland kaldt *Don Juan*) blev komponeret 1787 til tekst af Lorenzo da Ponte.

I trykt udgave: Bind 19 side 238 linje 4

◀ **Demoiselle Hedevig Schulze ... Elviras Partie** : Hedwig Schulze (1815-45), ty. sangerinde, debuterede 1839 på Berliner Hofoper på Unter den Linden, hvor hun frem til 1843 bl.a. sang partiet som den forførte Donna Elvira i Mozarts opera *Don Juan*. Mens SK var i Berlin, blev *Don Juan* første gang opført 3. dec. og igen 12. dec. 1841, begge gange på Berliner Hofoper, jf. *Almanach für Freunde der Schauspielkunst auf das Jahr 1842*, udg. af L. Wolff, Berlin 1843, s. 22f. Besætningen på disse opførelser er ikke angivet, men under rubrikken »Sängerinnen« i »Verzeichnis sämtlicher Mitglieder der königlichen Schauspiele zu Berlin« i samme almanak ses »Dlle. Hedwig Schulze«, s. 11. Jf. tekstredigeringen, s. 301f.

I trykt udgave: Bind 19 side 238 linje 13

◀ **Paulus skriver ... Glæder Eder (...) og atter ... Glæder Eder** : jf. Fil 4,4: »Glæder Eder i Herren altid; atter siger jeg: glæder Eder!« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 238 linje 29

◀ **det jødiske Folk det udvalgte** : I GT er det israelitiske el. jødiske folk Guds udvalgte folk.

I trykt udgave: Bind 19 side 240 linje 5

◀ **Skriften siger ... klingende Bjælde** : jf. 1 Kor 13, v. 1: »Om jeg så taler med menneskers og engles tunger, men ikke har kærlighed, er jeg et rungende malm og en klingende bjælde«, og v. 13: »Så bliver da tro, håb, kærlighed, disse tre. Men størst af dem er kærligheden.«

I trykt udgave: Bind 19 side 240 linje 31

◀ **denne Stemme ... gjemmes der** : formentlig allusion til englernes ord til hyrderne på marken om Kristi fødsel: »Frygt ikke! Se, jeg forkynder jer en stor glæde« (Luk 2,10), som hyrderne siden refererer for Josef og Maria i stalden: »men Maria gemte alle disse ord i sit hjerte og grundede over dem« (Luk 2,19).

I trykt udgave: Bind 19 side 240 linje 37

◀ **ikke lader sig uden Vidnedsbyrd** : jf. ApG 14,17, hvor Paulus siger, at Gud ikke har »ladet sig selv uden Vidnedsbyrd, i det han gjorde os godt, og gav os Regn og frugtbare Tider af Himmelen, i det han fyldte os med Føde, og vore Hierter med Glæde« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 241 linje 8

◀ **Troldmand Simon ... faldt ned** : Simon fra Gitton i Samaria (1. årh.), med tilnavnet Magus (lat.

'troldmand'), nævnes i ApG 8,9-24, hvor han søger at købe sig til Helligånden. Legenden fortæller, at Simon kom til Rom, hvor han søgte at vise kejser Nero sin magt ved at flyve, men af apostlen Peter blev bragt til fald. SKs kilde er formentlig G. Arnold, der i sin kætterhistorie fortæller, at Simon foregav, »er wolle nun in den Himmel fliegen / auch darauf wirklich in die lufft gehoben / aber durch der Apostel gebet herunter gestürzt worden«, *Gottfrid Arnolds Unparteyische Kirchen- und Ketzler-Historie / von Anfang des Neuen Testaments biß auff das Jahr Christi 1688* bd. 1-2 i fire dele, Frankfurt am Main 1699-1700, ktl. 154-155; bd. 1, 1. del, s. 43, sp. 2.

I trykt udgave: Bind 19 side 241 linje 22

◀ **den, der har Øre til at høre** : allusion til en vending, som Jesus ofte afslutter sine lignelser med, fx Matt 11,15: »Den, som har øren, han høre!« Jf. også Matt 13,9; Matt 13,43; Mark 4,9; Luk 8,8; og Luk 14,35.

I trykt udgave: Bind 19 side 241 linje 27

◀ **Notanda. ad philosophiam pertinentia** : lat. 'Vigtige bemærkninger vedr. filosofien'.

I trykt udgave: Bind 19 side 243 linje 1

◀ **d. 1 Dec. I det som Werder hidtil har gjennemgaaet** : Karl Werder (1806-93), ty. filosof og digter, studerede hos Hegel i Berlin, hvor han 1838 blev ekstraordinær prof., og hvor SK fulgte hans forelæsninger over sin *Logik. Als Commentar und Ergänzung zu Hegels Wissenschaft der Logik*, 1. del, Berlin 1841, ktl. 867 (forkortet *Logik*), jf. G.W.F. Hegel *Wissenschaft der Logik*, udg. af L. v. Henning, i *Hegel's Werke* (237,21) bd. 3-5, Berlin 1833-34 [1812-16], ktl. 552-554 (*Jub.* bd. 4-5). Det har ikke ladet sig afgøre, hvor langt Werder var kommet i sine forelæsninger den 1. dec. 1841.

I trykt udgave: Bind 19 side 245 linje 1

◀ **Overgangen fra »Werden« til »Daseyn«** : jf. afsnittet »*Auflösung des Werdens*« i Werder *Logik*, s. 108-111, som refererer til Hegel *Wissenschaft der Logik*, 1. bog, 1. afsnit, kap. 1, C,3 (»*Aufheben des Werdens*«), i *Hegel's Werke* bd. 3, s. 109-111 (*Jub.* bd. 4, s. 119-121).

I trykt udgave: Bind 19 side 245 linje 4

◀ **fra Foranderlighed ... til Uendelighed** : jf. afsnittet »*Auflösung der Veränderung*« i Werder *Logik*, s. 146-164, som refererer til Hegel *Wissenschaft der Logik*, 1. bog, 1. afsnit, kap. 2, i *Hegel's Werke* bd. 3, s. 137-173 (*Jub.* bd. 4, s. 147-183), dvs. B,c (»*Die Endlichkeit*«), C (»*Die Unendlichkeit*«) og »*Der Uebergang*«.

I trykt udgave: Bind 19 side 245 linje 5

◀ **Entstehen (Nichts i Seyn) ... ∴ Daseyn** : jf. Werder *Logik*, s. 109: »Im Werden ist die unbestimmte Ruhe, das Seyn, das *abstracte* Entstehen, aufgehoben; darum ist es rastlose Bewegung: Vergehen – welches als rastlose Bewegung selbst vergeht, und als die Bewegung des sich-selbst-Produzirens Entstehen und somit bestimmte in sich bewegte Ruhe: Geworden, Daseyn ist.« – Hegel beskriver det dialektiske forhold mellem »Entstehen« og »Vergehen« i *Wissenschaft der Logik*, 1. bog, 1. afsnit, kap. 1, C,2 (»*Momente des Werdens*«), i *Hegel's Werke* bd. 3, s. 108f. (*Jub.* bd. 4, s. 118f.): »Beide sind dasselbe, Werden, und auch als diese so unterschiedenen Richtungen durchdringen und paralyisiren sie sich gegenseitig. Die eine ist *Vergehen*; Seyn geht in Nichts über, aber Nichts ist ebenso sehr das Gegentheil seiner selbst, Uebergehen in Seyn, Entstehen. Dieß Entstehen ist die andere Richtung; Nichts geht in Seyn über, aber Seyn hebt ebenso sehr sich selbst auf und ist vielmehr das Uebergehen in Nichts, ist Vergehen«, s. 109 (*Jub.* bd. 4, s. 119). Stedet citeres i Werder *Logik*, s. 98.

I trykt udgave: Bind 19 side 245 linje 7

◀ **Etwas og Anderes ... forme hinanden** : If. Hegels spekulative logik forholder kategorierne »Etwas« og »Anderes« sig dialektisk til hinanden, idet de gensidigt implicerer hinanden som modsætninger, jf. Werder *Logik*, s. 126-133, især s. 132f.: »Das Etwas ist für Anderes und das Andere ist für Etwas, was heißt das? Es heißt: das Etwas ist außerdem daß es Etwas und *nicht* das Andere ist, *auch* das Andre, und das Andre ist, außerdem daß es das Andre und *nicht* das Etwas ist, *auch* Etwas. Noch nicht *total* ist jedes das andre, sondern wie gesagt: nur momentan, d. h. *auch*. Sie sind in Einheit mit *einander* oder sind Eines als *zwei*.« Jf. Hegel *Wissenschaft der Logik*, 1. bog, 1. afsnit, kap. 2, B,a (»*Etwas und ein Anderes*«), i *Hegel's Werke* bd. 3, s. 122-129 (*Jub.* bd. 4, s. 132-129).

I trykt udgave: Bind 19 side 245 linje 12

◀ **men dette udtrykt som Eenhed er Forandring** : jf. Werder *Logik*, s. 138: »Die Wahrheit des Etwas und des Anderen ist die Veränderung. Als Veränderung hat der Begriff des Daseyns sich realisirt. Das Daseyn seinem Begriffe nach ist die Gegenwart des Werdens. Dieses gegenwärtige daseyende Werden, *das*

Geworden als Werdendes, als Werden seiner selbst, nennen wir die *Veränderung*.«

I trykt udgave: Bind 19 side 245 linje 21

◀ **Men Uendelighed ... altsaa er Uendelighed** : sigter til Hegels redegørelse for det dialektiske forhold ml. endelighed og uendelighed i *Wissenschaft der Logik* (245,5), som Werder kommenterer i *Logik*, s. 152: »Das Endliche mit sich zusammengehend vergeht; das worin es, warum es, kraft dessen es vergeht, ist also es *selber als nicht es selber*. Das aber sagt das Unendliche aus und sonst nichts. (...) In dem *Worte: Unendlich* liegt offenbart der *Gedanke* des Unendlichen – der *Gedanke*, daß es das *Endliche* selber als *nicht es selber* ist.«

I trykt udgave: Bind 19 side 245 linje 24

◀ **En Bemærkning ... Æsthetik 3 D. p. 243** : jf. G.W.F. Hegel *Vorlesungen über die Aesthetik* (237,21) bd. 3 (*Hegel's Werke* bd. 10,3; *Jub.* bd. 14), s. 242f.: »Das Denken aber hat nur Gedanken zu seinem Resultat; es verflüchtigt die Form der Realität zur Form des reinen Begriffs, und wenn es auch die wirklichen Dinge in ihrer wesentlichen Besonderheit und ihrem wirklichen Daseyn faßt und erkennt, so erhebt es dennoch auch dieß Besondere in das allgemeine ideelle Element, in welchem allein das Denken bei sich selber ist. Dadurch entsteht der erscheinenden Welt gegenüber / [s. 243] / ein neues Reich, das wohl die Wahrheit des Wirklichen, aber eine Wahrheit ist, die nicht wieder im *Wirklichen* selbst als gestaltende Macht und eigene Seele desselben offenbar wird. Das Denken ist nur eine Versöhnung des Wahren und der Realität im *Denken*; das poetische Schaffen und Bilden aber eine Versöhnung in der wenn auch nur geistig vorgestellten Form *realer Erscheinung* selber.«

I trykt udgave: Bind 19 side 245 linje 30

◀ **Læren om Aabenbaringen ... i hans Dogmatik** : jf. SKs referat af den ty. teolog og professor Philipp Konrad Marheinekkes forelæsninger i Berlin »Die Christliche Dogmengeschichte«, afsnittet om »Guds middelbare Aabenbarelse«, i notesbog 9, se SKS 19, 250-253.

I trykt udgave: Bind 19 side 246 linje 2

◀ **den logiske Sætning ... Werder ... sidste Ord** : jf. Werder *Logik*, s. 153: »So kann man sagen: Das Endliche selbst ist das Unendliche – und man sagt so, wenn man *weiß, was man sagt*. Das Endliche '*selbst*' bedeutet: Das Endliche *nicht* – sondern das Vollendete. Denn das Endliche ist nicht *selbst*, da es als Endliches nicht *ist*, da sein Seyn das Nichtseyen ist, und es von Ewigkeit, noch bevor es anzufangen vermag als nur Endliches, schon vergangen ist als solches. Das heißt: es *ist* nur im Unvergänglichen. Das *Selbst* des Endlichen ist das Unendliche. Daß das Nichtseyende sich manifestirt als *Nichtgewesenes*, das ist die Manifestation des Seyns selber *als des seyenden*. Und grade als diese Manifestation ist das ewige Seyn das Werden seiner selbst. Denn so ist es sein eigener Reflex und schaut sich an, *sein* Anderes seyend in sich. Was heißt denn: *Nichtgewesenseyn*? .. *Seyn* heißt es, *ewiges absolutes Seyn*; der andre Ausdruck dafür ist es, *sein* anderer Ausdruck, sein eigener, sein Reflex, sein Wort, darin es sich schaut und vernimmt von Ewigkeit, es selber. Das heißt: das Endliche *selbst* ist das Unendliche.«

I trykt udgave: Bind 19 side 246 linje 4

◀ **Læren om Guds-Billedet efter Marheinckes Foredrag** : jf. SKs referat af Ph. Marheinekkes forelæsninger »Die Christliche Dogmengeschichte«, afsnittet om »Vom göttlichen Ebenbilde«, i notesbog 9, se SKS 19, 253-255.

I trykt udgave: Bind 19 side 246 linje 8

◀ **Et Sted ... Æsthetik 3d B p. 440 nederst** : jf. G.W.F. Hegel *Vorlesungen über die Aesthetik* bd. 3 (*Hegel's Werke* bd. 10,3; *Jub.* bd. 14), s. 440f.: »Drittens aber giebt es auch eine Form des Geistes, die wiederum nach einer Seite hin höher steht als die Phantasie des Gemüths und der Anschauung, insofern sie ihren Inhalt in durchgreifenderer Allgemeinheit und nothwendigerem Zusammenhange zum freien Selbstbewußtseyen zu bringen vermag, als dieß der Kunst überhaupt möglich wird. Ich meine das *philosophische Denken*. Umgekehrt jedoch ist diese Form anderer Seits mit der Abstraktion behaftet, sich nur in dem Elemente des Denkens als der bloß ideellen Allgemeinheit zu entwickeln, so daß der konkrete Mensch sich nun auch gedrungen finden kann, den Inhalt und die Resultate seines philosophischen Bewußtseyens in konkreter Weise, als durchdrungen von Gemüth und Anschauung, Phantasie und Empfindung auszusprechen, um / [s. 441] / darin einen totalen Ausdruck des ganzen Innern zu haben und zu geben.«

I trykt udgave: Bind 19 side 246 linje 12